

Troballes i circulació monetària: Corpus de les troballes de moneda àrab a Catalunya (segles VIII-XIII)*

ANNA M. BALAGUER

Presentem avui el recull tan complet com ens ha estat possible de les troballes de moneda àrab realitzades a Catalunya. Aquest aplec constitueix una part de l'estudi de les troballes de la Catalunya Comtal realitzada a la nostra tesi doctoral sobre *«La història de la moneda dels comtats catalans»*.¹

L'evidència de les troballes és sempre una dada important en l'estudi dels fenòmens de la circulació monetària. En el cas que anem ara a analitzar la informació de les troballes no serà, però, l'única font que ens proporcionarà dades sobre el circulant. La documentació dels comtats catalans entre els segles IX-XIII ens donarà una idea, a voltes molt més precisa que les troballes, de la freqüència i volum de transaccions saldades en les diferents espècies de moneda àrab, en especial la d'or, al llarg de tot aquest període. El buidatge pacient i laboriós dels elements d'una mostra molt àmplia de documents del període és el treball que hem realitzat a la nostra tesi i que ens ha permès de poder donar una panoràmica tant

*. El present treball fou presentat i llegit per l'autora a la *III Jarique de Numismática Hispano-Árabe* organitzada i celebrada al *Museo Arqueológico Nacional* de Madrid, els dies 13-16 de desembre de 1990.

1. Un recull més ampli de l'evidència de les troballes de moneda àrab i que comprenia les efectuades en tot l'àmbit peninsular fou realitzada per nosaltres i conclosa l'any 1976. Inicialment era prevista una part introductòria a càrrec del Dr. M. Barceló. L'any 1988 de comú acord fou decidit que A. Canto realitzés una posta al dia dels repertoris.

de la història de la moneda dels comtats catalans, com de la circulació monetària.² A l'hora de comentar les troballes de moneda àrab a Catalunya ens referirem sovint als resultats obtinguts per via documental a la tesi.

A la documentació escrita veurem aparèixer els primers esments referents a dinars àrabs en el darrer quart del segle X (978). Vers la segona dècada del segle XI, aquestes monedes són emeses a Barcelona imitant els tipus àrabs, situació que es manté amb algunes modificacions tipològiques i sobretot metodològiques almenys fins al 1076. Es tracta dels mancosos de Barcelona que proveiran el circulant d'aquest període.

Entre les dècades del 1070 al 1090 apareix a la documentació una nova espècie monetària d'origen àrab i que és anomenada mancosos d'or de València, roballs, or de roballs, or de València, etc. Tots aquests termes fan referència als petits divisors, generalment d'or baix, que encunyaren molts dels Regnes de Taifes. Aquesta espècie monetària àrab és la que trobem preferentment en el període 1070-1090 en el circulant auri dels comtats catalans.

Poc després, entrarem ja al període del morabatí d'or almoràvit. Els esments d'aquesta moneda en la documentació són molt abundosos i s'estendran entre el 1098 fins a la meitat del segle XII.

Les dobles i mas mudines almohades les comencem a trobar referenciades vers el 1175 i apareixen amb freqüència fins a meitat del segle XIII. Malgrat tot no sembla que la seva circulació pels comtats catalans arribés a les elevades proporcions abans assolides pel morabatí.

Podem certament parlar de centenars de cites de mancosos o dinars, roballs, de mancosos d'or de València, de morabatins o de mas mudines a la documentació catalana dels segles X-XIII; en canvi els esments de moneda àrab de plata els podríem comptar gairebé amb els dits de les mans.

Hem cregut necessari fer aquesta breu panoràmica de la visió que ens dona la documentació cristiana del circulant musulmà o d'imitació musulmana als comtats catalans, en els segles X-XIII³ bàsicament, abans de passar a presentar les troballes de moneda aràbiga realitzades a Catalunya, ja que a l'hora de fer-ne la interpretació haurem de referir-nos necessàriament a l'evidència documental.

2. A. M. BALAGUER, *La història de la moneda dels comtats catalans*, tesi doctoral, inèdita, 5 vols., llegida a la Universitat Autònoma de Barcelona el 21 de juny de 1989. Per a un resum més dels objectius i resultats d'aquesta tesi, vid. A. M. BALAGUER, «Historia de la moneda de los condados catalanes», *Numisma*, 204-221, 1987-89, pp. 213-16.

3. A part de la nostra tesi, encara inèdita o per tant poc accessible pot consultar el nostre treball «The influence of Moslem coinages upon the monetary systems of Medieval Iberian Kingdoms», *Problems of Medieval Coinages in the Iberian Area*, edited by M. Gomes Marques, Santarém 1984, pp. 307-334. La versió castellana d'aquest treball amb el títol «Influencias de las acuñaciones musulmanas en los sistemas monetarios de los Reinos Ibéricos Medievales» fou publicada a *Gaceta Numismática*, 92, marzo 1989, pp. 29-47.

L'EVIDÈNCIA DE LES TROBALLES DE MONEDA ÀRAB: MÈTODE D'ANÀLISI

Per a poder interpretar el sentit d'aquestes descobertes cal tenir present que el territori, que avui entenem per Catalunya, en els períodes històrics aquí estudiats o bé era part integrant d'al-Andalus en la seva totalitat o gairebé en la seva totalitat (segle VIII), o bé es dividia en dues zones: la dominada per l'imperi carolingi primer i pels comtes autònoms després, i per la zona que restava encara sota el domini musulmà. Aquestes dues zones no tenen uns límits estables, sinó que estan subjectes als avanços i ocasionals retrocessos de la conquesta cristiana.

En conseqüència haurem de situar i interpretar l'evidència que ens donen les troballes segons la seva situació dintre o fora d'al-Andalus. No té, certament, el mateix significat trobar un dirhem del període de les Taifes a la Barcelona de Ramon Berenguer I que un dirhem del mateix període a la Lleida Musulmana, possem per cas.

La manca d'estudis sistemàtics sobre la situació de la frontera en cada moment i també el desconeixement del moment exacte en què es va perdre o ocultar determinada moneda o conjunt de monedes dificultaran la nostra tasca, però haurem d'intentar definir el mes aproximadament possible quan cal considerar que una moneda fou perduda en zona musulmana, i per tant forma part del circulant propi, o quan ho fou en zona dels comtats, i per tant correspon al numerari musulmà circulant en aquella zona.

Naturalment les troballes individuals seran les que ens oferiran més dificultats per a establir el moment de la seva pèrdua. En el cas dels tresors se sol considerar que el moment de la seva ocultació és immediatament posterior, o pocs anys anterior, a la data de la moneda més moderna que contingui. En el cas de les troballes individuals no disposem de cap pauta, però donat que normalment es considera que una moneda sol estar entre 25 i 50 anys en circulació, com a màxim, prendrem com a referència la data de la moneda aplicant-hi una correcció d'uns 25 a 50 anys.

Per a facilitar l'anàlisi i comentari de les troballes les hem trobat en grups cronològics o temàtics; per als quals realitzarem una catalogació crítica de cadascuna de les troballes, de les fonts d'informació i de les interpretacions que han merescut.

Les troballes de cada període han estat cartografiades en els seus mapes corresponents que ens ajudaran a veure la seva distribució geogràfica.

A. TROBALLES DE MONEDA DEL PERÍODE DE LA CONQUESTA ÀRAB I DELS PRIMERS TEMPS DEL SEU DOMINI.

La cronologia de les monedes d'aquestes troballes s'estén des de l'any 712 a l'any 804 i es correspon bàsicament amb els anys de domini musulmà ple, a la zona que avui anomenem Catalunya.

Hi trobem representades les sèries de dinars transicionals d'or tant d'Hispania com del Nord d'Àfrica en les troballes de Castell Rosselló (A 1) i a la de Tarragona (A 2).

El coure tradicional encunyat a Orient el trobarem a Banyoles (A 3) i a Balaguer (A 4).⁴

La important, i desafortunadament tan mal estudiada troballa de Garraf, avui dispersa, ens donarà una mostra molt interessant de dirhems de plata anteriors o coetanis a la conquesta d'Hispania, juntament amb dirhems encunyats ja a al-Andalus. Aquesta troballa de més de 200 dirhems és, sens dubte, una de les mostres més completes i representatives del circulant dels primers temps de la conquesta, i que, segons sembla devia estar integrat per numerari oriental i per una proporció, encara reduïda, de les produccions andalusines i africanes.

En aquest mateix període del domini musulmà ha de correspondre el dinar andalusí de l'any 106 A.H. (724 A.D.) aparegut a Barcelona (A 6) mateix. Hem posat en relació la pèrdua d'aquesta peça amb el moment de la conquesta de la ciutat per Lluís el Pietós (801). Això sembla molt més versemblant que no relacionar aquest fet amb la destrucció de Barcelona per al-Mansur, gairebé dos-cents anys després, com ha estat dit.⁵

El dinar de l'any 155 (771) trobat a Castell Rosselló (A 7) pot ésser també una mostra de circulant dels anys entorn de la conquesta franca de la zona. Recordem que Narbona passa al poder dels francs el 759 i es considera que a finals del regnat de Pipí el Breu la frontera havia arribat als Pirineus.

Una nova mostra de circulant andalusí a Barcelona ens la dona un dirhem d'Abd al-Rahman I (755-788). Es tracta probablement d'un exemple del circulant dels darrers temps del domini musulmà o fins i tot dels primers anys carolingis (A 8).

Les troballes de dirhems andalusins dels anys 162/778 i del 188/804 a Sant Llorenç de Montgai i a Ulldecona han de representar mostres de circulant dintre de territori andalusí (A 9; A 10; A 11). Recordem que el castell de Montgai fou adquirit per Ramon Berenguer I (1035-1076) a Almudafar de Lleida i que el véi castell de Gerp fou bastit per Ermengol IV l'any 1082 per a fer-ne la base per a conquerir Balaguer, que no caigué fins l'any 1105.⁶

Ulldecona, per la seva banda, no degué passar a mans cristianes fins després de la presa de Tortosa el 1149, essent donada el 1173 per Guillem de Montcada als hospitalers.

4. Les troballes de moneda trasicional àrab-musulmana a la Península varen merèixer al seu dia un treball específic, vid. A.M. BALAGUER, «Nuevos datos sobre la moneda transicional árabe-musulmana de Hispania y África», *Gaceta Numismática*, 42, 1976, pp. 27-41. Vid. també nota de redacció a *Gaceta Numismática* 43, 1976, p. 62.

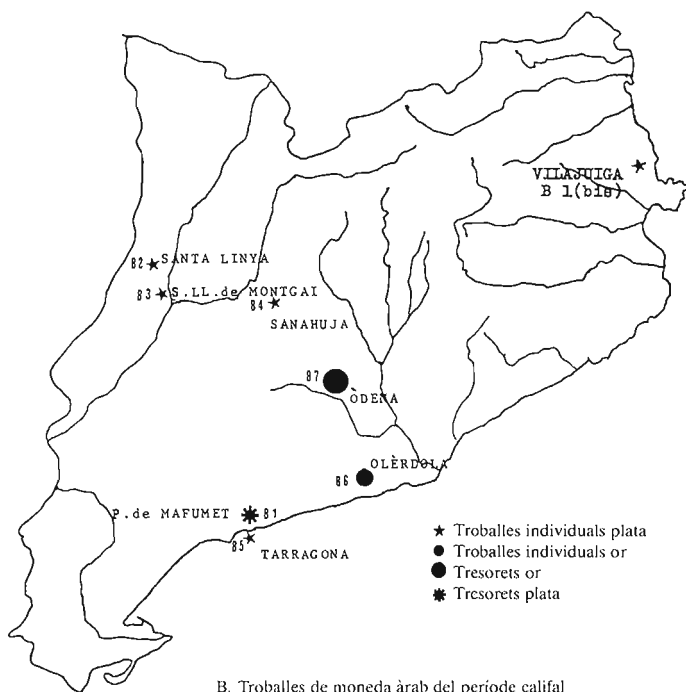
5. Discutim més detalladament aquest afer en el Corpus de Troballes al final d'aquest treball núm. A.6.

6. P. SANAHUJA, *Història de la ciutat de Balaguer*, Balaguer 1984. *La Gran Enciclopèdia Catalana* forneix també dades en cadascuna de les entrades d'aquests topònims.

MAPA A

MAPA B

Tenim, doncs, que les monedes d'aquest grup A representen una mostra de la moneda àrab circulant a la zona, que coneixerem després com Catalunya, i que en aquells moments, bàsicament el segle VIII, forma part d'al-Andalus.

Cal assenyalar que el numerari d'or, el de plata i el de coure són representats força equilibradament per 4, 5 i 3 troballes respectivament.

B. TROBALLES DE MONEDA ÀRAB DEL PERÍODE CALIFAL

Les monedes que componen aquestes troballes corresponen, fonamentalment al període califal i per tant al segle X. Les úniques excepcions són la troballa de Vilajuïga (B 1 bis) amb un dirhem de l'any 250 H / 864 A.D. i alguna de les monedes de la troballa de la Pobla de Mafumet amb unes dates límit entre el 758 i el 978 (B 1).

La data del dirhem trobat a Vilajuïga correspon a una cronologia en què aquesta part de l'Alt Empordà havia ja estat conquerida i formava part del comtat d'Empúries-Peralada. Dintre d'aquest apartat aquesta troballa serà l'única evidència disponible a través de les descobertes monetàries de presència de numerari de plata àrab a la zona cristiana.

Les troballes de dirhems d'aquest període efectuades a la zona de Tarragona (B 1 i B 5) cauen clarament en zona andalusina i les de la part occidental de Santa Linya, Sant Llorenç de Montgai (912-961) i Sanaüja (969) (B 2, B 3, B 4) se situen igualment en territori d'al-Andalus, però en una zona de marca. Recordem que Santa Linya és esmentada en una carta de població que concedí Ermengol II el 1036⁷ i que el castell de Gerp, en una posició més meridional que el de Sant Llorenç de Montgai fou bastit vers el 1082.⁸

Les troballes de moneda de plata andalusina o àrab en general no denoten la presència d'aquest circulant dintre dels comtats catalans. Aquesta absència està en consonància amb les escasses ocasions en què la documentació catalana expressa pagaments amb moneda musulmana d'argent, ben al contrari del que succeirà amb la moneda d'or.⁹

La documentació escrita començarà a referir-se als dinars d'or musulmans, als quals designa sempre amb el nom genèric de mancusos, afegint-hi ocasionalment els qualificatius de *iafaris*, *hamudis*, de *Spania*, *espanescos*, etc., a partir de finals del segle X. Entre els anys 950-1000 al comtat de Barcelona els pagaments realitzats en or són d'un 25% i d'un 40% entre el 1001-1050¹⁰. Aquestes xifres són només per a donar una idea de la importància i del paper creixent de l'or mu-

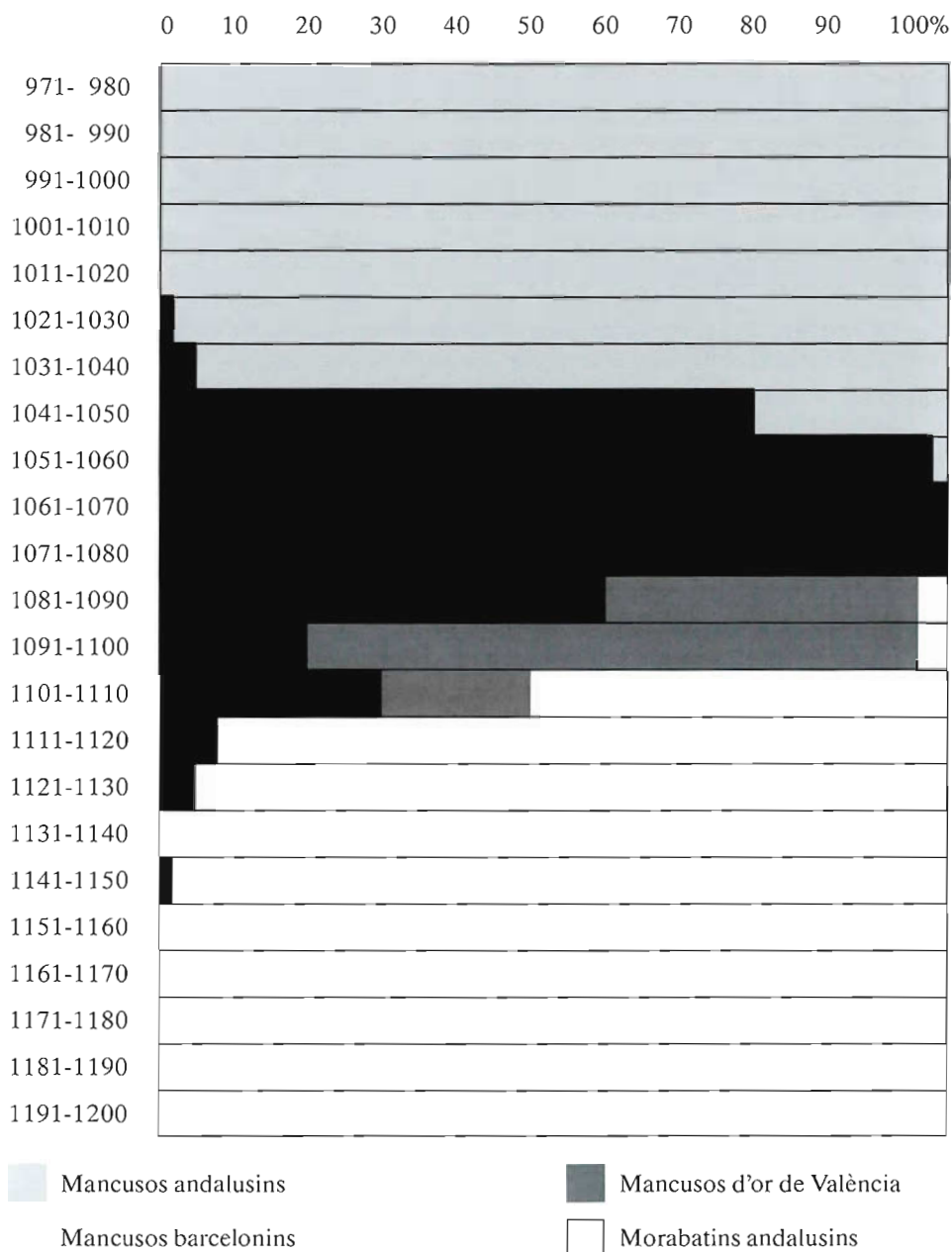
7. FONT I RIUS, *Cartas de población y franquicia de Cataluña*, 2 vols., Barcelona, 1969.

8. SANAHUJA, op. cit.

9. Totes aquestes afirmacions sobre l'evidència documental del circulant troben justificació en la nostra tesi doctoral.

10. Vid la nostra tesi, vol. II, p. 636 i el gràfic quantitatiu núm. 2, p. 755.

sulmà als comtats catalans. Mostra d'aquesta circulació continuada i abundosa de moneda andalusina d'or és, sens dubte, la troballa d'un dinar d'Hixem del 977 a Olèrdola, punt fortificat de la zona de marca meridional del comtat de Barcelona (B 6).

Tenim encara la troballa d'Òdena, una mica més tardana, i en la qual es troben associats mancusos de Barcelona, del tipus que es considera fabricat pel moneder Eneas, i un dinar del hammudita Yahya al-Mutali de Ceuta, que era precisament el prototipus de dinar àrab imitat per Eneas en fabricar els mancusos barcelonins. L'associació en un mateix tresor del prototipus i de les imitacions no fa més que confirmar tant el fenomen mateix de la imitació dels dinars àrabs com la circulació conjunta de l'or musulmà i de les seves imitacions cristianes.

Per acabar d'arrodonir aquesta visió oferim una gràfica en la qual s'expressen les proporcions de les diferents espècies monetàries àrabs d'or o bé d'imitació aràbiga circulants a Catalunya entre el 971 i el 1200, construïda sobre la base de les dades documentals.

F. TROBALLES DE MANCUSOS DE BARCELONA

En l'apartat F hem catalogat i cartografiat les troballes de mancusos de Barcelona, que tot seguit comentarem, ja que seguint una seqüència cronològica és aquest el lloc indicat.

Avui és ben establert que durant el govern de Berenguer Ramon I (1018-1035) l'orfebre i prestamista Bonhom, d'origen jueu, comença a imitar els dinars andalusins, que circulaven ja amb força profusió als comtats catalans.

El pes dels mancusos de Bonhom és entre els 3,92 gr. i els 3,55 gr., pròxim als pesos que donen els dinars califals, i prenen per model diferents tipus califals i hammudites, en els quals sol afegir-se la lectura BONNOM en llatí, que no deixa cap dubte sobre el seu origen.¹¹ La documentació catalana ens diu que eren tallats a 7 mancusos per unça.

Enneas degué succeir Bonhom en la fabricació de mancusos de Barcelona vers el 1030. Aquests prenen invariablement per model els dinars de Yahya al-Mutali de Ceuta. El pes del mancús barceloní es redueix ara tot passant a una talla de 10 peces per unça. Els exemplars coneguts pesen entorn dels 2,60 gr. Aquestes peces degueren encunyar-se durant bona part del govern de Ramon Berenguer I (1035-1076).

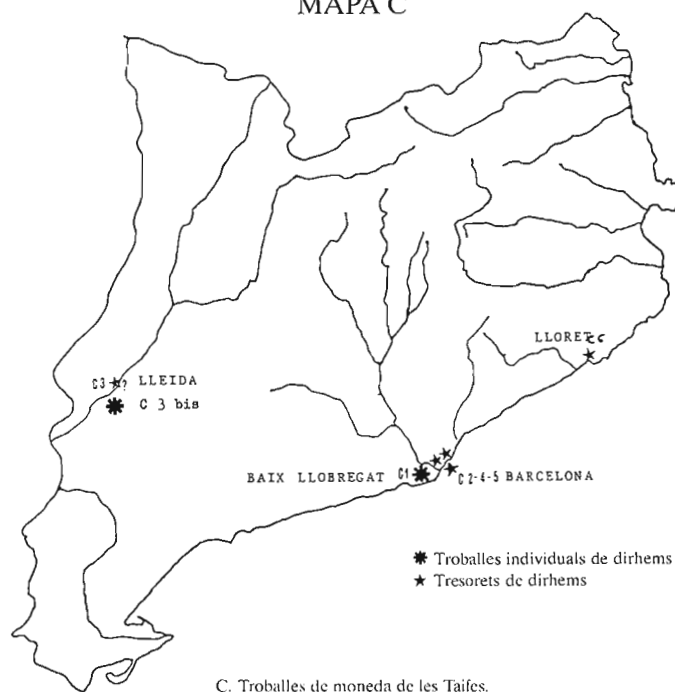
A finals d'aquest període fan la seva aparició els mancusos anomenats bili-gües i en els quals per primera vegada apareix el nom del governant en llatí RAIMUNDUS COMES. El model tipològic és encara el dels dinars hammudites, però hi ha hagut una nova i sensible reducció de pes, passant a la talla de 14 mancusos per unça. Les monedes donen pesos al voltant de l'1,92 gr. Cal situar

11. Els mancusos de Bonhom poden veure's tots publicats a l'obra de M. CRUSAFONT I SABATER, *Numismàtica de la Corona Catalano-Aragonesa Medieval*, Madrid, 1982, núms. 45-48. Vid. també A.M. BALAGUER, «Primeres conclusions en l'estudi de la moneda comtal», *I Symposium Numismático de Barcelona*, 1979, vol. II, pp. 297-327, especialment pp. 311-318.

MAPA F

MAPA C

l'emissió d'aquest tipus entre el 1065 i la mort de Ramon Berenguer I el 1076, coincidint amb el control, que segons sembla, començaren a exercir els comtes Barcelonins sobre la fabricació de mancosos.¹²

Els mancosos de Barcelona circularan abundantment pels comtats catalans, especialment pels del grup Barcelona-Ausona-Girona, que esdevindrà hegemònic. Tenim, per exemple, que entre el 1050 i el 1100 més del 90% dels pagaments efectuats a Barcelona se salden en moneda d'or; el 100% a Girona i el 90% a Ausona, Rosselló i Empúries, segons es desprèn de l'estudi de la documentació.¹³

Les troballes per la seva banda no deixaran de reflectir aquesta realitat, confirmant-la per via arqueològica.

Tenim notícia de la descoberta de tres importants tresors de mancosos barcelonins a Òdena (F 1); Besalú (F 2) i a Barcelona mateix (F 3). Disposem, també, d'informació indirecta sobre un conjunt descobert a Empúries (F 4) i d'una possible troballa a Girona (F 5).

C. TROBALLES DE MONEDES DE LES TAIFES

Si observem el mapa veurem que gairebé totes les troballes es concentren a Barcelona o als seus voltants, amb l'excepció de la de Lloret de Mar (C-6), al comtat de Girona.

Hi ha també notícia de dues troballes a Lleida que en aquells moments era encara musulmana i que, per tant, reflecteix el circulant propi de la zona. (C3 i C3 bis).

En aquest període l'evidència de les troballes lluny de corroborar per via arqueològica el que coneixem per via documental el que fa és completar-nos la visió del que devia ésser la realitat del circulant monetari. Ens explicarem: fins ara hem vist que si la documentació ens parlava d'un circulant important de dinars o de mancosos, a les troballes ens aflorava «la punxa de l'iceberg» d'aquesta realitat i s'hi confirmava. En el cas de les Taifes, en canvi, deixem de trobar a les descobertes monetàries la presència de les fraccions de dinar taifal que amb el nom d'or de València, or de roballs, etc. circulaven amb certa profusió pels comtats catalans en el darrer quart del segle XI, segons la documentació. En canvi aflora la presència, no reflectida per les escriptures, dels dirhems taifals de coure o de baix contingut d'argent. El fenomen no és sorprenent i molt menys contradictori. Les petites i mitjanes transaccions, les que poden saldar-se en xifres reduïdes de monedes de coure o billó no s'escriuren, no passen per la notaria i, per tant no ens

12. A.M. BALAGUER, *La història de la moneda dels comtats catalans*, tesi doctoral abans citada. Pot veure's també A.M. BALAGUER, «Influencias...», art. cit. a la nota 3.

13. Vid. la nostra tesi, vol. II, pp. 636 i ss. i el gràfic quantitatiu núm. 2, p. 755. P. BONASSIE, *La Catalogne du milieu du Xe a la fin du XIe siècle*, 2 vols, Toulouse 1975-6, arriba a resultats similars.

en resta constància escrita. Les troballes, en canvi, revelen fidelment la seva presència, desvetllant el seu paper en el circulant de les operacions més quotidianes.

No resulta tampoc sorprenent que les descobertes d'aquest numerari es concentrin entorn de Barcelona, tal com veiem en la cartografia. Barcelona era, sens dubte, un centre important al qual acudien gent de moltes bandes i on el nombre de transaccions devia ésser més elevat.

L'absència de troballes de fraccions no ha de causar sorpresa, ja que les descobertes de moneda d'or en general són de per si prou escasses i en cas de produir-se la seva notícia no sol tenir difusió o, com les dels altres metalls, resten llargament silenciades i carents d'estudi i publicació en els fons dels museus.

D. TROBALLES DE MONEDA ALMORÀVIT

La documentació escrita registra la presència del morabatí almoràvit en el circulant del comtat de Barcelona en la darrera dècada del segle XI. Les cites de morabatins s'incrementaran molt notablement a partir del 1105 i són abundosíssimes en les dècades següents fins a finals de segle en què comencen a minvar.

Les troballes no revelen ni de lluny la intensitat amb què el morabatí almoràvit circulà pels comtats catalans. És cert que dues troballes, la del Monestir del Camp (Rosselló) (D 1) i la de Comiols a la Noguera (D 2), ens confirmen la circulació i la presència del morabatí als comtats catalans, però la seva evidència prou puntual i excèntrica no remarca l'abundosa circulació que assolí el morabatí a tots els comtats i en especial al de Barcelona amb la zona que coneixem per Catalunya Nova i els comtats d'Ausona i Girona del grup barceloní.¹⁴

El tresor del Monestir del Camp, amb una àmplia varietat de morabatins andalusins i nord-africans, conté també dinars fatímides¹⁵ i la seva presència en aquell indret guarda, sens dubte més relació amb els afers administratius i financers del Monestir que no pas amb l'abundància de circulació de moneda d'or almoràvit a la zona, ja que les mostres del circulant de morabatins al Rosselló, segons la documentació, no revelen xifres elevades.

L'altre indret on s'ha produït la descoberta d'un morabatí, en aquest cas una troballa individual, tampoc coincideix amb una de les zones més afavorides pel circulant auri almoràvit. Es tracta de la troballa de Comiols (D 2), en els límits del comtat d'Urgell amb el del Pallars Jussà.

14. Per a un estudi quantitatiu de la circulació del morabatí a Catalunya pot consultar-se el treball exemplar realitzat per M. CRUSAFONT I SABATER, «Del morabatín almorávide al florín. Continuidad o ruptura en la Catalunya Medieval». *I Jarique de Estudios Numismáticos Hispano-árabes*, Zaragoza, 1988, pp. 191-200.

15. Crida l'atenció que C. MARTÍNEZ SALVADOR, «Moneda fatimí en los hallazgos peninsulares», *Gaceta Numismática*, 97-98, 1990, pp. 135-141 no esmenti o no faci tan sols referència a la troballa del Monestir del Camp, al comtat del Rosselló que fins a la Pau dels Pirineus (1660) es compta entre els comtats catalans.

La important circulació del morabatí als comtats catalans testificada per la documentació escrita,¹⁶ no sembla reflectir-se de manera prou segura ni prou típica en l'evidència que ara per ara ens donen les troballes conegudes.

Cal assenyalar també que ni l'evidència documental ni la de les troballes ens donen testimoni de presència d'altra moneda almoràvit que la d'or. És a dir que, ara per ara, no hi ha constància que eventualment circulessin als comtats catalans els quirats d'argent emesos pels almoràvits.

E. TROBALLES DE MONEDA ALMOHADE

L'any 1174 trobem el primer esment de masmudines a la documentació catalana,¹⁷ malgrat tots aquests no els trobarem amb certa freqüència fins al segle següent, quan la presència del morabatí ha minvat i tendeix a desaparèixer.

En el segle XIII, la moneda almohade d'or no sols circulava a Catalunya, com demostren la documentació escrita i les troballes, sinó que es realitzaren a Catalunya, València, Mallorca, Aragó i Montpeller emissions d'imitació de la moneda almohade de plata i d'or. Es tracta de les anomenades millareses que copiaven els models del dirhem i de les dobles i masmudines «contrafactas». Sembla ésser, però, que totes aquestes produccions tenien continguts baixos de metall preciós i que es dedicaven a l'exportació.¹⁸

Les troballes del període no semblen reflectir la presència de peces d'imitació.

L'evidència de les descobertes de moneda almohade registra, com en el període almoràvit, tan sols la presència de moneda d'or.

Ara la informació disponible ens donarà tres troballes: el tresoret del carrer de Sant Sever de Barcelona, el de Serós i una notícia d'una descoberta en un lloc indeterminat (E 1, E 2, E 3).

Aquesta vegada les troballes coincideixen en remarcar indrets on la circulació de les espècies monetàries almohades ens és ben coneguda per la documentació, com és el cas de la troballa de Barcelona. Tampoc sorprèn la presència d'or almohade a Serós als plans del sud de Lleida.

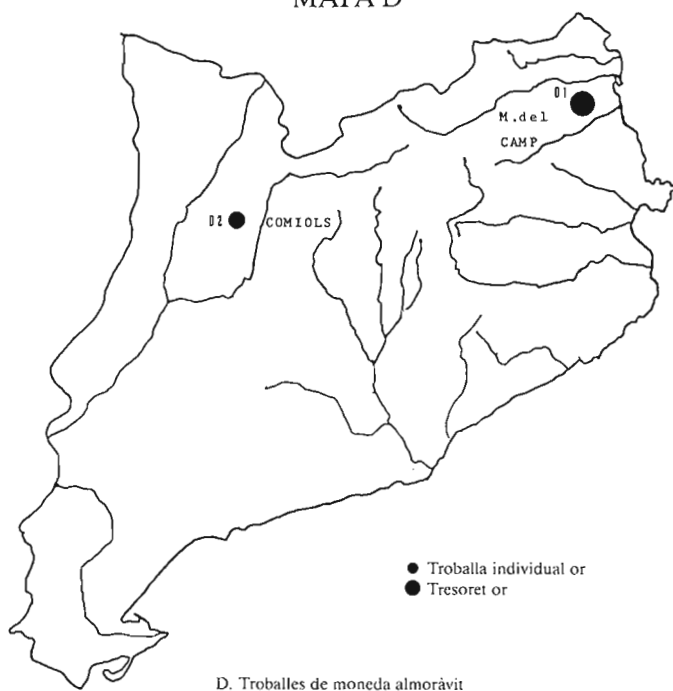
La documentació mostra que durant el segle XIII corrien a Catalunya, a més de les espècies monetàries musulmanes d'or, maravedís castellans. En el període 1218-1269 hem detectat pagaments en maravedís alfonsins a Catalunya, fet que

16. M. CRUSAFONT I SABATER, «Del morabatín almorávide...», art. cit. a la nota 14.

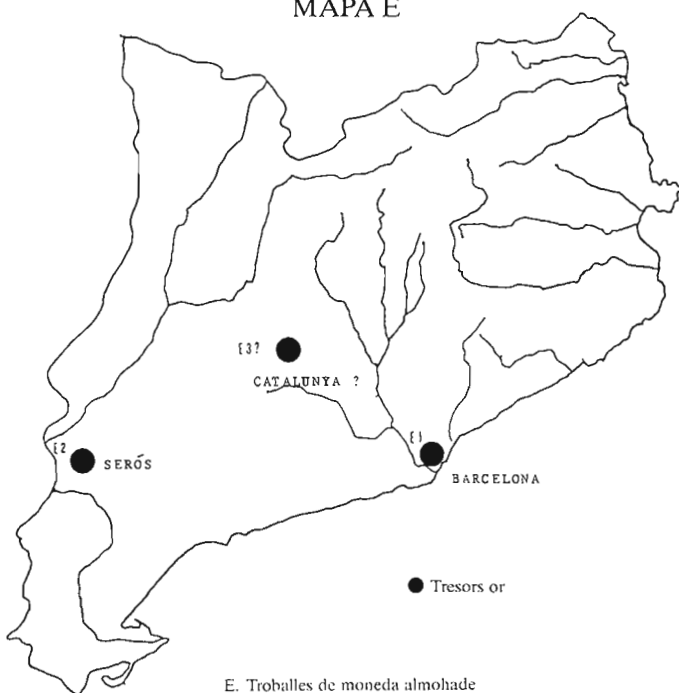
17. A.M. BALAGUER, «Influencias...», art. cit. a la nota 3.

18. Per un estat de la qüestió i bibliografia sobre el tema, vid. A.M. BALAGUER, «Descoberta d'un encuny monetari probablement per a batre millareses», *Acta Numismàtica*, IX, 1979, pp. 137-150. Vid. també A.M. BALAGUER, «Influencias...», art. cit. a la nota 3, pp. 38-9 de la versió castellana i 332-23 de l'anglesa.

MAPA D

MAPA E

era fins ara pràcticament desconegut¹⁹ i que sembla indicar un volum relativament elevat d'aquestes produccions castellanes. Les troballes no registren la seva presència tot i que algun dia la circulació relativament important del maravedí a Catalunya pot trobar la seva confirmació arqueològica.

CORPUS DE LES TROBALLES DE MONEDA ÀRAB A CATALUNYA
(Segles VIII-XIII)

Abreviatures emprades en les cites bibliogràfiques:

GN = Gaceta Numismática

N = Numisma

NH = Numario Hispánico

RN = Revue Numismatique Française

A) TROBALLES DE MONEDA DEL PERÍODE DE LA CONQUESTA ÀRAB I DELS PRIMERS TEMPS DEL SEU DOMINI

A1. CASTELL-ROSSELLÓ, Antiga RUSCINO.

En el mes de maig de 1841, fou trobat a l'antiga Ruscino, al peu de la torre, un dinar bilingüe Nord-africà, de l'any 97 AH. / 716 A.D.

Es tracta possiblement de la mateix moneda descrita per Colson al seu llibre.

BIBLIOGRAFIA

A. COLSON, *Notice sur les monnaies qui ont eu cours en Roussillon*, Perpignan 1853, p. 39, núm. 1. A. M. BALAGUER, «Nuevos datos sobre la moneda transicional árabe-musulmana de Hispania y África», G.N. 42, set. 1976, pp. 27-41.

A2. TARRAGONA

El Sr. Hernández Sanahuja ens dóna una curiosíssima descripció d'una moneda transicional aràbiga d'Hispania, trobada a Tarragona com indica ell mateix. Transcrivim la descripció i passarem després a comentar-la.

«Felons de cobre, acuñado en España por los últimos Walies Gobernadores enviados por los Califas de Oriente, durante los primeros años de la conquista. La inscripción en ambas caras es latina, y en el reverso dice:

SLD FRT IN SP AN XC IN III (solidus feritus in Spania anno nonaginta inditione tercia). En el centro monograma indescifrable. En el reverso estas letras:

IN N DMI N DS N DS (In nomine Domini Non est Deus nisi Deus). En el centro astro.

Es muy posible que esta moneda, encontrada en Tarragona, existiese en ella desde la época de la Conquista, en el intermedio de los años de la Hégira 95 al 250 (713-767 de J.C. (sic)). Es curiosísimo este ejemplar raro en bronce».

19. Aquesta circulació fou assenyalada per nosaltres a «Influencias...», art. cit. pp. 37-39 de la versió castellana i pp. 318 i 321 de l'anglesa.

La primera cosa que crida l'atenció és que la peça sigui de bronze, cosa de la qual sembla estar molt convençut el Sr. Hernández Sanahuja, nosaltres no ho estem tant. Totes les monedes d'aquest tipus conegudes són d'or, en rares excepcions són de plata, i tan sols coneixem fins ara un exemplar de coure, conservat al J.V.D.J.¹ Aquest fet no ens permet pas de descartar que sigui efectivament una moneda de coure, ara bé n'hi ha d'or de tan baixa llei i fins i tot de plata, amb un aspecte tan poc lluit, que bé podia enganyar-s'hi el autor, segurament poc avesat a veure aquestes monedes tan escasses.

El segon punt és que la lectura de l'anvers deu tenir alguns errors; segurament seria així:
N SLD FRT IN SP AN XCIII.

Pel que fa al monograma indesxifrable que esmenta, aquest no és tal, sinó que es tracta de la data de la indicció abreujada. Segons la interpretació que hem fet de la llegenda marginal es tractaria de la Indicció XI, que per altra banda és la més corrent.

Res tenim a dir de la lectura i interpretació de l'autor de la cara que ell considera el revers i que porta una llegenda religiosa.

Aquesta moneda i altres de la col·lecció privada del Sr. Hernández Sanahuja, director del Museu de Tarragona, passaren a la seva mort al Museu per compra a les seves filles. Aquesta moneda es deu trobar, doncs, al Museu Arqueològic de Tarragona, tot i que en consultes efectuades no ens en sapigueren donar raó.

BIBLIOGRAFIA

B. HERNÁNDEZ SANAHUJA, *Catálogo del Museo Arqueológico de Tarragona con la clasificación hecha en 1878. Continuada hasta el presente y precedido de una reseña histórica sobre su función, vicisitudes y acrecentamientos*, por Ángel del Arco y Molinero, Tarragona, 1894, pp. 312-313.

1. Vid. A.M. BALAGUER, *Las emisiones transicionales árabe-musulmanas de Hispania*, A.N.E., Barcelona, 1976, pp. 136-137, núm. 29.

A3. BANYOLES

Fals en el qual figura en el revers un ocell amb les ales esteses. Es tracta d'una moneda oriental àrab de transició (Walker núm. 592, p. 202).¹

BIBLIOGRAFIA

MATEU I LLOPIS, «Hallazgos Numismáticos Musulmanes» *Al-Andalus*, 1956, p. 191. *ibid.* «Hallazgos Monetarios XIII», N.H. 1955, núm. 838. A.M. BALAGUER, «Nuevos datos sobre la moneda transicional árabe-musulmana de Hispania y África», G.N. 42, setiembre 1976, pp. 27-41. Vid. també apèndix a aquest darrer article a G.N., núm. 43, desembre 1976, p. 62.

1. WALKER, *A Catalogue of the Arab-Byzantine and Post-Reform Umayyad Coins*, dins *A Catalogue of the Muhammadan coins in the British Museum*, vol. II, Londres 1956.

A4. BALAGUER, Castell de

Vers l'any 1964, foren trobades al castell de Balaguer diverses monedes de coure, dues d'elles resultaren ésser fulus orientals omeies, una era un fals dels Mamluks, període Otomà, mitjan segle XIII, i la resta (6 monedes) eren coures jueus del segle I a.C.

La descoberta fou donada a conèixer per Mateu en els seus «Hallazgos Monetarios», però la seva informació era confusa i desorientadora, ja que ni tan sols arribà a identificar els sis coures jueus com a tals.

La composició d'aquest conjunt sembla indicar clarament que es tracta de troballes individuals aïllades i no pas d'un tresoret o conjunt. És molt possible que fins i tot les monedes àrabs o les jueves fossin trobades una per una, separatament.

D'aquest conjunt interessen al nostre treball:

1 fals, encunyat a al-Ramla (690-750 A.D.). (Walker, núm. 855).

1 fals, encunyat a Balk (690-750 A.D.). (Walker, núm. 778).

Es tracta, doncs, de dos fulus encunyats a l'Orient, a l'època de la conquesta o primer període àrab d'Hispania.

BIBLIOGRAFIA

F. MATEU Y LLOPIS, «Hallazgos...XX», NH, 1967, pp. 55-66, núm. 1.150. Per un estudi de tingut i notícia exacta de les monedes, vid.: A.M. BALAGUER, «Troballa de sis coures jueus i de tres fulus orientals al castell de Balaguer». Revisió del «Hallazgo Monetario» número, 1.150, *Symposium Numismático de Barcelona I*, 1979, vol. II, pp. 381-385.

A5. GARRAF

Disposem de la següent notícia de dirhems orientals anteriors o coetanis a la conquesta àrab d'Hispania (711) trobats juntament amb dirhems encunyats ja a al-Andalus en les primeres dècades de la conquesta, és a dir del període de l'emirat dependent de Damasc.

La informació fou recollida per Mateu y Llopis i és la següent:

«GARRAF (Barcelona). En un campo del término de Garraf han sido hallados, en mayo de 1954, alrededor de unos 200 dirhemes orientales; de ellos, vistos, por mediación de D. Antonio Villoldo, en Barcelona, en julio del mismo año, 176, cuyo escrutinio de las cecas de Wasit, Hamadan, Damasco, Ramhurmuz, Kirman, Al-Mubarikah, Alkufa, Al-Basrah, Maysan, Bajara, Istakhar, Sabur, Jundisabur, Fil, Altaimara, Alfarab, Barthpur, Lar, Yangishar, Adri-nah, Arminiyah, Arran, Alabadan, Ardashir, Maru y también Al-Andalus.»

BIBLIOGRAFIA

F. MATEU I LLOPIS, «Hallazgos...», N.H. III, núm. 731, p.253.

A6. BARCELONA, Plaça de sant Iu

En les excavacions de l'any 1950, fou trobat un dinar d'al-Andalus de l'any 106 de la Hègira / 724 A.D. En el lloc on fou descobert sembla que s'ubicà l'antic «palatium» visigot. Es diu també que es trobà en el nivell de la destrucció de Barcelona per al-Mansur.

Molt interessant la descoberta i la moneda, certament ben rara, que ens confirma per via arqueològica la circulació a Barcelona de l'or musulmà. De tota manera el fet que es tracti d'una moneda ben reculada i la manca d'encunyació d'or musulmà entre els anys 127 A.H. / 744 A.D. i el 316/928 A.D. fa més plausible pensar en una pèrdua en el mateix segle VIII, en què fou encunyada la moneda, i quan Barcelona era encara en poder

àrab. Caldria llavors saber en què es basa l'arqueologia per considerar aquest nivell com el de la destrucció d'al-Mansur, de finals del X o principi del segle XI. En aquest sentit les nostres recerques han estat infructuoses donat el llarg temps que ens separa de la realització de l'excavació, feta per Duran i Santpere. De tota manera si l'argument per a la datació de l'estrat és la moneda, com sol succeir, o el fet de trobar un nivell de destrucció, seria potser més plausible pensar en la conquesta de Barcelona per Lluís el Pietós l'any 801. Això seria en millor consonància amb la data de la moneda, que d'altra manera hauria d'haver estat en circulació durant més de 200 anys.

BIBLIOGRAFIA

MATEU I LLOPIS, «Hallazgos... IX», N.H. 1953, pp. 275-296. M. TINTÓ, «El monetario del Museo de Historia de la Ciudad de Barcelona», N. 138-143, 1976, p. 117-128. A.M. BALAGUER, «La circulació monetària al Pla de Barcelona a l'època medieval». *El Pla de Barcelona i la seva Història*, Barcelona 1984, p. 215-219.

A7. CASTELL-ROSSELLÓ, antiga RUSCINO

Al mateix lloc on fou trobat el dinar bilingüe (vid. núm. 1), anys més tard hi fou trobat un dinar de l'any 155 A.H. / 771 A.D. sense nom de seca ni de governant.

També, provenen d'aquest lloc: dos dirhems de la col·lecció Colson i un fals «tres antic» que fou de M. de Saint-Malo.

BIBLIOGRAFIA

A. COLSON, op. cit., p. 39. J. DUPLESSY, «La circulation des monnaies orientales arabes en l'Europe Occidentale du VIIIe au XIIIe siècle», R.N., 1956, p. 121.

A8. BARCELONA, Catedral

Entre els anys 1964-1969 fou trobat a les excavacions de l'antiga basílica paleocristiana, sobre el paviment del baptisteri un dirhem d'al-Andalus de l'emir Abd-al-Rahman I (755-788).

BIBLIOGRAFIA

F. MATEU I LLOPIS, «Hallazgos...», N. 1972, núm. 1.406. M. TINTÓ, op. cit. p. 117-128. A.M. BALAGUER, «La circulació monetària al Pla de Barcelona...», op. cit., p. 218-9.

A9. SANT LLORENÇ DE MONTGAI

Prop d'aquesta població fou trobat un dirhem d'Abd al-Rahman, encunyat a al-Andalus l'any 162 H. (778-779 A.D.). Vives 60.

També en la zona de Sant Llorenç de Montgai ens consta la descoberta d'un amulet àrab.

BIBLIOGRAFIA

A. BOFARULL I COMENGE, «Trobada de Sant Llorenç de Montgai», a *Troballes Monetàries VIII*, *Acta Numismàtica* 19, núm., A.N. 27, pp. 193-4.

A10. ULLDECONA

Dirhem d'al-Andalus de l'any 188 (?) A.H. / 804 A.D. (?) d'al-Hakam, trobat al camp. Sense que tinguem altres detalls.

BIBLIOGRAFIA

F. MATEU Y LLOPIS, «Hallazgos numismáticos musulmanes VII», *Al-Andalus*, 1953, p. 200, núm. 84.

A11. SANT LLORENÇ DE MONTGAI

En la seva rodalía foren trobades diverses peces àrabs. No es tractava d'un tresoret, sinó d'algunes troballes individuals efectuades a la zona. El conjunt és integrat per vuit peces, gairebé totes són fragments i només dues podran ésser identificades. Tenim:

1. Un fragment de dirhem de l'Emirat, encunyat a al-Andalus data no visible. Té una clivella intencionada en el camp.
2. Fragment de dirhem d'Abd al-Rahman III, seca i any no visibles.

De les altres sis peces, dues són fragments molt petits de dirhem i quatre són petites monedes o fragments de coure, tan gastats i oxidats que no és possible la seva identificació.

NOTÍCIA INÈDITA.

Vid. B. Troballes de moneda àrab del període Califal a aquest mateix treball.

B) TROBALLES DE MONEDA ÀRAB DEL PERÍODE CALIFAL

B1. POBLA DE MAFUMET, Mas de la Sínia

Tresoret descobert abans de 1923. Es desconeixen circumstàncies de la troballa i quantitat de monedes que composaven el tresoret.

Hom n'estudià 11 monedes que donen unes dates límit de 140 (?) A.H. / al 368 A.H. (758-978 A.D.), el primer any clarament il·legible és de 155 A.H. Totes elles són andalusines.

Les monedes foren vistes per Mateu i Llopis, l'any 1950 en poder del Sr. Mas Miró de Vilanova.

BIBLIOGRAFIA

F. MATEU Y LLOPIS, «Hallazgos numismáticos musulmanes IV», *Al-Andalus*, 1951 pp. 205-206, núm. 45.

B1. (bis) VILAJUÏGA, Alt Empordà

En uns camps de conreu propers al castell de Roca Miralles a la rodalía de Vilajuïga i no lluny de Quermançó, fou trobat un dirhem de Muhhamad I encunyat a al-Andalus l'any 250 H. (864 A.D.). Vives 258.

BIBLIOGRAFIA

A. BOFARULL I COMENGE, «Troballa a Vilajuïga», *Troballes Monetàries VIII, Acta Numismàtica*, 19, núm., A.N. 27, pp. 194-195.

B2. SANTA LINYA

A la seva rodalia fou trobat un fragment de dirhem en força mal estat, però que ha estat possible de classificar com d'Abd al-Rahman III (300-350 H / 912-65 A.D.) i encunyat a Madinat al-Zahra. Malauradament no es veu l'any. Vives 414-431.

B3. SANT LLORENÇ DE MONTGAI

Diverses monedes àrabs de plata i de coure, entre elles un fragment de dirhem d'Abd al-Rahman III (300-350 H / 912-961 A.D.), sense seca i any visibles.

NOTÍCIA INÈDITA

Vid. A9 «Troballes de moneda del període de la conquesta àrab i dels primers temps del seu domini» a aquest mateix treball.

B4. SANAÜJA, la Segarra

Dirhem d'al Hakam II, encunyat a Madiant al-Zahara, de l'any 359 H. (969-970 A.D.) trobat en un camp de conreu proper.

BIBLIOGRAFIA

A. BOFARULL I COMENGE, «Troballa de Sanaüja». *Troballes Monetàries. Acta Numismàtica*, 19, Núm., A.N. 28, pp. 195-6.

B5. TARRAGONA (1)

Notícia que tenim a través de la curiosa relació de monedes de la col·lecció Hernández Sanahuja, en entrar al Museu Arqueològic de Tarragona.

Transcrivim la seva descripció:

«Dirhem de plata perteneciente al célebre Almanzor (Mohamet-ben-Abi-Ahmer) y a su hijo Alb-el Malek, ambos sucesivamente Wasires o primeros ministros de Hixem II, Califa de Córdoba. El anverso dedicado al padre, lleva una inscripción cúfica en cuatro renglones, que dicen: *Almanzor —No hay Dios sino Dios único— No tiene socio. En tor se lee: Mohamed enviado de Dios, que le envió con la dirección y Ley verdadera para manifestarla victoriosa sobre toda ley a pesar de los infieles.* En el reverso en cinco líneas dice: *Aben (hijo de) Almanzor—El príncipe Hishem-Almu-yaobillah-Modhafer.* En torno ha de haber el nombre de Zeca y el año de la acuñación que no pueden leerse».

Tot seguit fa referència a una segona moneda, també, d'Hixem II i a nom del seu ministre Al-Manzur, aquesta vegada sense que esmenti el seu fill Abd-al-Malik, la qual cosa permet pensar que és més antiga.

És ben sabut que entre els anys 356-392 / 966-1001 el nom d'Al-Manzur figura a la moneda com a Amir.

Ambdues monedes foren trobades a Tarragona a les excavacions.

L'autor relaciona la presència d'aquestes monedes amb les «Ratzies» d'al-Manzur a Catalunya (984-1001) i la del seu fill (1003).

BIBLIOGRAFIA

B. HERNÁNDEZ SANAHUJA, op.cit., p. 313, núms. 3-4.

1. Suposem que es tracta de la mateixa informació que publicà Hernández Sanahuja en el *Boletín del Centro Numismático*, p. 105, segons la referència de Rada y Delgado *Bibliografía Numismática*, p. 303, malgrat que allí es parli de que es tracta d'un dinar.

(F. MATEU I LLOPIS, «Hallazgos numismáticos musulmanes II» *Al-Andalus*, 1950, p. 218-226).

B6. OLÈRDOLA

Dinar d'Hixem II de l'any 387 A.H. / 997 A.D., trobat a Olèrdola. Interessant troballa que ens confirma per via arqueològica l'abundosa circulació de la moneda d'or en els comtats catalans, en especial en el de Barcelona. Malauradament les troballes de moneda d'or àrab són prou minses i sovint passen silenciades pels seus descobridors.

BIBLIOGRAFIA

F. MATEU Y LLOPIS, «Hallazgos monetarios IV», *Ampurias*, 1945, núm. CLXII, p. 262.

B7. ÒDENÀ

Tresor de mancusos de Barcelona entre els quals hi havia 1 dinar de Yahya al-Mutali de Ceuta. (412-427 A.H. / 1021-1026 A.D.), model tipològic dels primers.

BIBLIOGRAFIA

F. MATEU Y LLOPIS, «Dineros de Yahya al-Mutali de Ceuta y mancusos barceloneses hallados en Òdena (Igualada, Barcelona)» *Al-Andalus* XI, 2, pp. 389-394.

C) TROBALLES DE MONEDA DE LES TAIFES

C1. BAIX LLOBREGAT

Tresoret d'uns 15 dirhems, trobat vers el 1938. La seva composició era com segueix:

Dirhems dels regnes de Taifes musulmans

Dènia: 2 dirhems dels anys 1056-1057 A.D. / 448-9 A.H.

Almeria: 2 dirhems dels anys 1041 i 1052 A.D. / 433-444 A.H.

Al-Andalus: 2 dirhems dels anys 1052-1055 A.D. / 444 A.H. / 447 A.H.

Granada: 4 dirhems dels anys 1038-1074 A.D. / 430 A.H.-467 A.H.

Incertes: 5 dirhems, possiblement de Granada.

Les dates límit d'aquest tresoret són, doncs, de 1038 a 1074, data després de la qual es degué amagar.

Aquesta troballa, en ple comtat de Barcelona, sembla evidenciar la circulació del de-pauperat dirhem musulmà (gairebé de coure a aquesta època) en els comtats catalans o al-

menys a la zona de Barcelona, malgrat que els documents no esmentin en general altra moneda que la d'or o els dirhems de plata més antics.

Aquesta manca de referències documentals pot entendre's si pensem que les cites de moneda que ens han arribat són compra-venda, definicions, etc. És a dir transaccions de certa importància que mereixen d'ésser escripturades i, en general, hi intervenia moneda d'or musulmana o no, o també els sous de diners corribles en el comtat. És lògic que l'escàs valor intrínsec, o fins i tot de circulació d'aquesta xavalla, gairebé de coure pur, no la fes viable per a cap compra o transacció d'importància i per tant escripturable. Les dues troballes que descriurem seguidament demostren que aquesta troballa del Baix Llobregat no és pas un fet aïllat, i que el dirhem de les taifes corria a Barcelona.

BIBLIOGRAFIA

A. GINER, El tesorillo de dirhems de las Taifas del Llobregat, A.N., 1981, en premsa. Una primera notícia vegeu-la a *Coin Hoards*, vol. I, 1975, p. 76, núm. 287.

C2. BARCELONA, arc de Sant Cristòfol, carrer de Regomir

En el mes de desembre de 1861, fou enderrocat l'anomenat, arc de Sant Cristòfol i aparegué un dirhem musulmà. Es tractava d'un dirhem de reietó de la taifa de Toledo-València, Yahya al-Mamun, que fou rei de Toledo des de l'any 1043 i de València-Toledo des de 1065-1076.

En la notícia que tenim d'aquesta descoberta no consta si la moneda era de la seca de Toledo o de la de València. De tota manera el fet important per a nosaltres és que aquesta troballa ens confirma la circulació al comtat de Barcelona de la moneda de les taifes musulmanes, i no pas la de més valor, fet que és prou conegut i documentat per les repetides mencions de l'«aurum Valencie».

El lloc on fou trobada la moneda, ens diu l'arqueòleg Hernández Sanahuja, era una de les portes de la ciutat. Segons aquest autor aquesta troballa i la que seguirà (C4) demostra que l'anomenada «Torre de Cató» fou construïda pels àrabs i restaurada per Ramon Berenguer I.

BIBLIOGRAFIA

B. HERNÁNDEZ SANAHUJA, op. cit. p. 313, núm. 6. A.M. BALAGUER, «La circulació monetària al Pla de Barcelona...», op. cit., p. 219.

C3. LLEIDA

Es tracta de dues monedes adquirides a Lleida, per l'arabista i numismàtic F. Codera, i procedien amb tota probabilitat d'alguna troballa de la zona.

Aquest autor en fa un estudi detingut i les atribueix a al-Muzaffar, de la família dels Banu Hud, segon reietó de Lleida (c. 431-473 A.H. / 1040-1080).

BIBLIOGRAFIA

F. CODERA, «Moneda árabe de Almutaffar de Lérida», *Revista Histórico Latina*, 1874, pp. 3-6.

C3 bis. LLEIDA, Barri de la Magdalena

Sobre aquesta descoberta disposem únicament de la informació confosa que transcriurem: «*La excavación en el barrio de la Magdalena de Lleida ha hecho posible recuperar un dirham inédito, que nos permite situar, con mucha probabilidad, el inicio de las acuñaciones monetales de al-Muzaffar en el año 438*».

Es tractaria, doncs, d'un dirhem potser de l'any 438 H. (1046 A.D.)

BIBLIOGRAFIA

M. SOLER BALAGUERO, «Emisiones en la Marca Superior de al-Andalus», *II Jarique de Numismática Hispano-Arab*, Lleida 1988, les actes han estat editades el 1990, pp. 39.

C4. BARCELONA, carrer Ferran

Antiga muralla, lloc anomenat «Torre de Cató»

L'any 1848, fou trobat a la paret de formigó molt dur de l'edifici que aleshores anomenaven «Torre de Cató», un «almirez de bronce» que contenia diverses monedes. Hernández Sanahuja, a qui devem la notícia, tan sols ens descriu una d'aquestes monedes. Es tracta d'un dirhem de la taifa de Saragossa i del reietó, Ahmad I al-Muqtadir (1046-1081). Desconeixem completament la composició de la resta del tresoret la qual cosa seria ben interessant de saber avui. De tota manera no seria pas sorprenent que les altres monedes fossin també dirhems del regnes de taifes.

BIBLIOGRAFIA

B. HERNÁNDEZ SANAHUJA, op. cit., p. 313, núm. 5. A.M. BALAGUER, «La circulació monetària al Pla de Barcelona..», op. cit. p. 219-20.

C5. BARCELONA

Segons notícia de l'antiquari francès del segle passat J. Gaillard fou trobat a Barcelona la següent moneda: un quart de dinar de Moad abu Temin al-Mostancer billah (427-487 A.H. / 1036-1094 A.D.)

BIBLIOGRAFIA

J. GAILLARD, *Catalogue de monnaies antiques et du Moyen Age recueillies en Espagne, dans illes Baleares et Portugal de 1850 à 1854*, núm 1.117. (Es tracta d'un curiós i interessant catàleg de venda d'aquest comerciant francès, ben especialitzat en la moneda àrabiga i antiga i al qual devem altres obres com ara la descripció de la col·lecció de moneda musulmana de J. García de la Torre). A.M. BALAGUER, «La circulació monetària al Pla de Barcelona...», op. cit., p. 220.

C6. LLORET DE MAR

Troballa segurament individual d'una moneda musulmana. La notícia la devem a Mateu i Llopis que tan sols ens diu que es tracta d'un «felus de las Taifas». No sabem pas de quina taifa, ni de quina cronologia, ni si tan sols podem estar segurs que es tracti d'un

fals, o moneda de coure, com es pretén. En el període de les Taifes el dirhem de plata es devaluà de tal manera que acabà essent d'un billó tan baix que a vegades és ja coure pur. Pensem que en realitat la moneda trobada a Lloret, si realment és de les Taifes, ha d'ésser un dirhem.

BIBLIOGRAFIA

F. MATEU Y LLOPIS, «Hallazgos...III», *Ampurias*, 1944, núm. CVI., p. 231; ibid, «Hallazgos numismáticos musulmanes I», *Al-Andalus*, 1949, núm. 11, p. 204.

D) TROBALLES DE MONEDA ALMORÀVIT

D1. MONESTIR DEL CAMP, Rosselló

Tresoret amagat en un mur de la capella. Fou descobert vers el 1851. Aquest es composava de 100 monedes d'or aràbigues d'Espanya, Magreb i Egipte segons el detall següent:

Fatimides d'Egipte

9 dinars compresos entre els anys 965 i 1101.

1 dinar amb llegendes molt degenerades d'al-Mansur-b. Illah (334-341 A.H. / 946-953 A.D.). Imitació cristiana (?).¹

Almoràvits Nord Àfrica

7 dinars de les seques de: Aghmat, Fez, Sijilmasa, Naul-Lamta, Tlemcen, Beni Tawda i Aghamat, encunyats entre els anys 484-513 A.H. / 1091-1119 A.D.

Almoràvits d'al-Andalus

58 dinars de les seques i anys següents:

1 dinar Granada	493 A.H.
1 dinar Alcántara	496 A.H.
2 dinars València	499-500 A.H.
15 dinars Algeciras	500 A.H.
7 dinars Algeciras	508 A.H.
1 dinar Màlaga	502 A.H.
1 dinar Granada	504-508-509 A.H.
1 dinar Múrcia	501-502-504 A.H.
2 dinars Múrcia	505 A.H.
2 dinars Múrcia	508 A.H.
2 dinars Múrcia	509 A.H.
3 dinars València	504 A.H.
1 dinar València	504 A.H. dif. llegenda
4 dinars València	509 A.H.
4 dinars València	512 A.H.

Fragments

20 fragments de dinar que no foren classificats i es dispersaren.

Les dates extremes del tresoret van del 354 A.H., primera data segura, al 512 A.H. / 965-1119 A.D.

És possible que el tresor fos amagat després del 1120. Aquest tresor, important per la seva quantitat de moneda, evidencia per via arqueològica la circulació del dinar almoràvit o morabetí, que trobem tan sovint a la documentació i en les compra-ventes del segle XII.

Més curiosa és la presència de moneda dels fatimides d'Egipte, malgrat que no és pas un fet sorprenent, sobretot si observem que representa una petita part del conjunt, tractant-se, segurament, de monedes que haurien entrat a la Península a través dels almo-ràvits.

BIBLIOGRAFIA

A. COLSON, «Note sur les dynars trouvées, en 1851, dans l'ancienne Chapelle du monas-tere del Camp», R.N. 1853, pp. 240-3. Referenciat per J. DUPLESSY, op. cit., p. 128, núm. 26.

1. El dinar d'al-Mansur-b. Illah amb llegendes degenerades pensem que pot correspondre al califa d'aquest nom que regnà del 334 al 341. Colson no llegí la data d'aquest dinar amb llegendes degene-rades, que a nosaltres ens fan pensar en una imitació cristiana.

D.2 LA NOGUERA, zona de Comiols

En un camp de la zona de Comiols, a la comarca de la Noguera, fou trobat prop d'un corral el morabatí que tot seguit descriurem.

Es tracta d'un morabatí d'Ali b. Yusuf encunyat a Sevilla l'any 517 H (1122-1123 A.D.). Pes: 4,070 gr., diàmetre: 25,10 mm. Vives 1.659.

És més habitual que les troballes de moneda d'or apareguin en conjunts o tresorets, en aquest cas però es tracta d'una troballa individual.

BIBLIOGRAFIA

A. BOFARULL I COMENGE, «Troballa de la Noguera» a Troballes Monetàries VIII, *Acta Nu-mismàtica*, 19, Núm., A.N. 29, pp. 196-197.

E) TROBALLES DE MONEDA ALMOHADE

E1. BARCELONA, carrer de Sant Sever

El dia 3 d'agost del 1833, en ensorrar la casa del fuster, Josep Botey, fou trobada una olla que contenia monedes i boletes d'or.

Tan sols 8 monedes pogueren ésser estudiades i llegides pel Pbre. Vilardell. Sembla ésser que es tractava de divisors de la dobla almohade d'Abd-al-Múmin (1130-1163).

Segons Mateu i Llopis, a qui devem la publicació de la notícia, cal identificar aques-tes monedes com a quarts de dobla, tot donant referència de Vives («La reforma numis-màtica de los almohades», núm. 2, p. 34).

Aquesta interessant notícia fou trobada per J. Flaquer de Mahó entre els papers del Dr. Ramis, i comunicada a Mateu i Llopis.

BIBLIOGRAFIA

F. MATEU Y LLOPIS, «Hallazgos... IV», *Ampurias*, VII-VIII, 1945-1946, pp. 251-253.
A.M. BALAGUER, «Circulació monetària al Pla de Barcelona...», op. cit., p. 220.

E2. SERÓS

Abans de l'any 1947, fou trobat un petit tresoret a la cuina d'un mas, anomenat Torre Violí.

Mateu i Llopis pogué estudiar-ne tres monedes i resultaren ésser dobles almohades.

1 dobla de Yusuf (610-620 A.H. / 1213-1224 A.D.)

2 dobles d'Umar (646-665 A.H. / 1248-1266 A.D.)

Ignorem altres detalls sobre la troballa que degué ésser més quantiosa. Les monedes classificades ens donen una cronologia 1213-1266 A.D.

BIBLIOGRAFIA

F. MATEU I LLOPIS, «Hallazgos numismáticos musulmanes», *Al-Andalus*, 1947, p. 483, ibid. «Hallazgos numismáticos musulmanes I», *Al-Andalus*, 1949, núm. 19, p. 205.

E3. CATALUNYA (?)

La Reial Acadèmia de les Bones Lletres de Barcelona té en el seu monetari dues semidobles de o masmudines de Yusuf I (558-597 A.H. / 1163-1190 A.D.) una de Siyil-massa i l'altre sense seca.

Mateu ens diu que foren trobades a Catalunya, sense donar, però, cap justificació o indicar quins indicis té per pensar així.

BIBLIOGRAFIA

F. MATEU Y LLOPIS, «Hallazgos numismáticos musulmanes I», *Al-Andalus*, 1949, núm. 20 i núm. 21, pp. 205-206.

F) TROBALLES DE MANCUSOS

F1. ÒDNA (Igualada)

Fou trobat a la pedrera d'aquesta vila (1943), un cert nombre de mancusos i un dinar de Yahya al-Mutali, l'any d'aquesta darrera peça no es pot llegir per estar repicada. Poc després de la troballa, F. Mateu en publicà 3 mancusos i el dinar que llavors poseia M. Ball, d'Igualada, el qual digué que el nombre total de monedes fou de 10 o 12. Poc després el Gabinet Numismàtic de Catalunya adquirí 11 de les monedes trobades. Segons informació de Mateu («Hallazgos... XII», *Numario Hispánico*, 1955, nº 797) en resta una en poder de M. Ball. Tenim per tant un total de 13 monedes segons la següent composició:

Barcelona

12 mancusos del tipus d'Eneas, atribuïts a Ramon Berenguer I (1036-1076).

Hammudites de Ceuta

1 dinar de Yahya al-Mutali de Ceuta (1021-1025).

Hi cap, però, la possibilitat que la troballa fos molt més nombrosa donava la relativa abundància d'aquesta moneda avui.

El fet que aquests mancusos apareguessin juntament amb el dinar de Ceuta, és a dir, el seu model tipològic, és ben interessant, ja que confirma la imitació d'aquest tipus i remarca la circulació a Catalunya de l'or musulmà.

Tot sembla indicar que a la troballa no hi havia mancosos de tipus bilingüe més tardans.

BIBLIOGRAFIA

F. MATEU Y LLOPIS, «Dinares de Yahya al-Mutali de Ceuta y mancosos barceloneses hallados en Ódena (Igualada, Barcelona)», *Al-Andalus*, XI, 2, pp. 389-394. A.M. BALAGUER, «Primeres conclusions de l'estudi de la moneda catalana comtal», *Symposium Numismático de Barcelona*, 1979, vol.II, p. 302-305 i 321.

F2. BESALÚ

Sembla ésser que a principi del segle passat hi hagué una troballa de mancosos de Barcelona, a Besalú.

Els dos mancosos conservats avui a l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, provenen d'aquesta troballa, segons una nota del seu antic posseïdor, el canonge Ripoll. La troballa es degué produir amb anterioritat a l'any 1844, data en què morí l'erudit canonge.

Botet per la seva banda ens informa que, exceptuant els mancosos de la Biblioteca Nacional de París, els de la Reial Acadèmia de la Història de Madrid, els de la col·lecció Vidal Quadras i els de la col·lecció F. Martorell Peña (avui en el Gabinet Numismàtic de Catalunya) totes les peces que coneix provenen d'aquesta troballa i de la del carrer del Call de Barcelona. A aquesta llista d'excepcions Botet oblidà d'afegir-hi el mancús de P. de Gayangos, trobat a Empúries i el de la seva col·lecció comprat a Girona.

Sobre la troballa de mancosos a Besalú, Mateu afegeix que en una col·lecció formada al segle XIX, hi figurà un mancús de Barcelona trobat a la zona de Besalú, segons una informació del Sr. J.M. Solà Morales. Cal pensar que prové de la mateixa troballa a la qual es refereix Botet.

En aquest tresoret hi havia mancosos de tipus àrab i de tipus bilingüe.

Les dates del límit del tresoret són, per tant 1036-1076.

La circulació de moneda d'or barcelonina al comtat de Besalú és prou ben documentada i la presència d'aquest tresoret no causa cap mena de sorpresa. És tan sols la confirmació arqueològica d'un fet que podem avui demostrar àmpliament per via documental.

La seva composició seria per tant:

Barcelona

mancosos del tipus d'Eneas, atribuïts a R. Berenguer I (1038-76)

mancosos de tipus bilingüe, atribuïts a R. Berenguer I (1036-76).

BIBLIOGRAFIA

BOTET, op. cit., vol. I, pp. 82. MATEU, «Hallazgos...XX», N.H. XI, nº 21, 1967, nº1.157. Vid. *Al-Andalus* XIV, p. 205-6.

F3. BARCELONA, carrer del Call

En enderrocar una casa fou trobat un cert nombre de mancosos que adquirí F. Bolós, d'Olot. Desconeixem la data precisa de la descoberta, però fou abans de 1843, data en què morí el Sr. Bolós. En una nota manuscrita de Botet, se'ns informa que n'hi havia 7, dels quals 5 eren del tipus àrab d'imitació de Yahya al-Mutali i 2 eren bilingües, amb pe-

sos de: 2,55 gr., 2,70 gr., 2.50 gr., i 1, 90 gr. pels dos darrers. Botet indica que gairebé tots els mancusos que coneix provenen d'aquesta troballa i d'una altra feta a Besalú.

Així doncs, la combinació del tresoret seria:

Barcelona

5 mancusos del tipus d'Eneas, atribuïts a Ramon Berenguer I (1036-1076).

2 mancusos del tipus bilingüe, atribuïts a R. Berenguer I (1036-1076).

BIBLIOGRAFIA

BOTET, I, pp. 81-82. BOTET, Notes manuscrites inèdites.

F4. EMPÚRIES

Segons F. Codera, un dels exemplars bilingües que posseïa l'il·lustre arabista P. Gayangos provenia d'una troballa feta a Empúries. Aquesta peça de la col·lecció de Gayangos és possiblement la conservada a la Hispanic Society of America, ja que recentment vàrem descobrir que molts dinars àrabs transicionals d'aquesta col·lecció avui formen part dels fons de la dita institució americana.¹

Barcelona

mancusos bilingües, atribuïts a R. Berenguer I (1035-1076).

BIBLIOGRAFIA

F. CODERA, «Monedas de los Hammudies de Málaga y Algeciras», *Museo Español de Antigüedades*, VIII, pp. 441-48.

1. A.M. BALAGUER, «Early Islamic gold coins issues» *Museum Notes*, 24, 1979, pp. 225-242.

F5. GIRONA

Botet i Sisó ens informa que el mancús bilingüe de la seva col·lecció fou adquirit a Girona «de primera mà». Sembla, doncs, que la peça podria procedir d'una troballa de Girona o de la seva zona.

BIBLIOGRAFIA

J. BOTET I SISO, *Les monedes catalanes*, vol. I, 1908, p. 82.